

Slovenski roman in lik homoseksualca

Za razliko od svetovne literature se v slovenski kaj malokrat zgodi, da bi se v njej pojavil kak gej, da ne rečem homoseksualno, istospolno usmerjeni junak. Kaj šele, da bi bil ta celo osrednji junak ali kar prvoosebni pripovedovalec. Seveda bi se lahko obesil na vprašanje, kaj je pravzaprav s slovensko literaturo ali sploh umetnostjo, da je homoerotika v njej skorajda neprisotna, kaj je z umetniki, da med njimi skorajda ne najdeš geja, še celo skritega ne. Šel bi lahko še naprej in se spraševal, kaj je s Slovenci, da imajo tako malo gejev oziroma takih, ki bi kot taki povsem vsakdanje živeli. In slednjič, kaj je bilo meni treba po tej slovenski kloaki brodit s tem vprašanjem, izpostavljati nekaj, kar naj bi ostalo skrito in tiho, če že obstaja. Pa vendar me je spodbodel izid romana Brine Svit, *Smrt slovenske primadone*, ki je obljubljal geja kot osrednjega junaka romana. To me je moralo zanimati, obenem pa sem upal, da se je morda podoba slovenske literature spremenila.

Moje branje je kaj hitro zadelo vsaj na tri ovire, ki bi jih lahko že prej pričakoval. Prvi problem je bil v tem, da avtorico osebno poznam oziroma da sem pred več leti prebil kar nekaj ur z njo, z njeno družino, pazil njene otroke, jo poslušal, tudi kdaj kaj pohajkoval z njo po Parizu itd. Poznati avtorja je velikokrat težava, skorajda ovira pri normalnem branju literature. Ob Primadoni mi je torej Brina vse prevečkrat skakala pred očmi, s svojimi izjavami, okusom, ljubeznimi do teh in drugih stvari ... Drugi problem je bil, da

sem gej in da tovrstnega dela tudi ne berem neobremenjeno. Seveda, saj sem kar nekaj pričakoval. Toliko bolj, ker živi avtorica že desetletja izven Slovenije, ker se je v svojem življenju srečala z nemalo geji brez slovenske preplašenosti, skratka ker ji geji niso nič tujega ali celo posebnega. Tretja ovira je bila pač ta, da tudi sam pišem. Tu ni kaj. Hote ali nehotе sem se zatikal ob stavkih, ki bi jih drugače obrnil – a to je bilo še najmanj, saj se s tem soočam ob vsakem branju in podobno verjetno tudi vsi drugi pisatelji.

Naj se na hitro spomnim, kako teče zgodba v *Smrti slovenske primadone*.

Pripovedovalec, ki nima imena (vsaj jaz ga nisem zasledil), se znajde v Madridu, kakor že nekaj jeseni, ki jih tam preživlja sicer službeno (je novinar nekega pariškega časopisa), obenem pa tudi ob svoji platonski ljubezni Pablu Ortezu. Tu naleti na slovensko operno pevko Leo Kralj, ki se prav z madridskim nastopom začne bliskovito vzpenjati. Pripovedovalca njena pojava nekako obsede, tako da jo poišče ob njenem nastopu v Parizu. Postane njen občudovalec in spremljevalec. Hkrati začenja spoznavati njeno življenje, predvsem pa njeno deželo, Slovenijo. Tam, točneje na Krasu, se ji tudi pridruži med počitnicami. Tam spozna njeno trenutno simpatijo Julijana Remeka, za katerega se mu zdi, kot da je združitev njegovega "bivšega" Pabla in pa sedanjega pariškega ljubimca Andreasa Haasa. Izkaže se, da je Julijan pravzaprav Leino darilo našemu junaku. Ko se ta z Julijanom tudi zaplete, se začne Lea vse bolj podrejati svoji dominantni materi. Vrne se k njej v Ljubljano, kjer vsak dan bolj odмира. Pripovedovalec gre prav tako z njo v Ljubljano, a je nekako ne more več rešiti. Lea nenadoma umre, po pripovedovalca pride Andreas in ga odpelje v Pariz.

Že takoj je jasno, da je pripovedovalec, ki se ves čas osredotoča pravzaprav na Leino zgodbo in pojava, usmerjen k istemu spolu. V romanu nastopajo vsaj tri njegove simpatije ali trije njegovi moški. Torej lahko zatrdno rečem, da gre za prvi primer slovenskega romana (rekel bom straight romana), v katerem je prvoosebni pripovedovalec gej – in obenem eden osrednjih likov romana. Tu zavestno izpuščam svoj lastni roman *Angeli*, pa tudi nekaj drugih literarnih del, ki jih straight produkcija ne šteje za svoje. Zato me toliko bolj zanima, kakšen je ta junak in kako se pravzaprav razlikuje od homoseksualnih likov v slovenski literaturi. To pa pomeni, da moram najprej rahlo pobrskati vsaj po nekaterih primerih, ki so že bili zbrani v antologiji *Modra svetloba*.

Kakor malce prej bom iz pretresa izpustil tudi roman Franceta Novšaka *Dečki* iz leta 1938 (ponatis 1970). Razlog je v tem, ker gre za prvi slovenski homoerotični roman, kar pa obenem že pomeni, da je bil spregledan, zamolčevan, potisnjen na stranski tir. Vseeno pa ne morem mimo tega, da se že v njem pojavijo zasnove likov, ki so sledili kasneje. Tak je recimo vratar Peh, ki se izživlja nad mladimi dijaki v internatu. In na drugi strani čista ljubezen dveh dečkov, ki ji je

kljub vsemu priznано mesto pod soncem (ali pa samo zato, ker se ni umazala s seksom). Marsikomu je bilo v uteho to, da je to ljubezen pritisk okolice razdrl in pa da se je vse skupaj dogajalo v Zagrebu. Ne nazadnje je izzvenela kot mladostna dogodivščina, ko se ljudje še iščejo, kasneje pa je čas za pravo ljubezen in seksualnost, ki je seveda le z nasprotnim spolom.

V zbirki novel Vladimirja Kralja, *Mož, ki je strigel z ušesi* (1961), najdemo vodjo jetniškega bloka (v taborišču), za katerega je rečeno: "Dolga leta po kaznilnicah so ga odtujila ženskam, zaradi katerih je bil sojen na težko ječo. Toda brez pohote ni mogel prebiti in z leti se mu je spolni nagon sprevrgel. Privadil se je strasti za moške, ki ji je stregel prav tako nenasitno kakor nekdanje ženskam. V taborišču se je obdal z mladoletnimi jetniki ..." Lik homoseksualca je jasen: starejši pohotnež, ki se seksualno izživlja nad nedoraslimi fanti (med dvanajst in štirinajst let). Njegove žrtve pa so svojo ustrežljivost opravičevale s: "Komanda je komanda in živeti moraš!"

Čista lika ljubezni pa najdemo pri Marku Švabiču, v noveli *Prvo sonce* iz zbirke *Sonce sonce sonce* (1972). Tu se junaka samo ljubita, "pobliže spoznavata", sploh se nahajata v močno zamegljenem (moškem) svetu znanstvene fantastike. Ko v njuno razmerje vdre pohotnež, ga skušata pregnati kot pravega negativca.

Negativen je pravzaprav tudi prikaz v romanu Vlada Šava *Žeja* (1973). Na eni strani posilstvo, na drugi privlačnost dveh fantov, ki pa si je ne dovolita. Lik zatrtega homoseksualca, ki beži pred samim sabo. Obenem pa še okolica, ki se z gnusom odvrča.

Šele Pavle Zidar (*Dolenjski Hamlet*, 1976) je naredil nekaj korakov naprej. Okolica dokaj liberalno spregovori o "pederastiji", homoseksualni junak pa je celo učitelj in "znan" literat. Opis njegove izkušnje je prvič konkreten in pozitiven, govor ni zamegljen, seks ni grešen ne umazan, junak ne beži pred njim, prav tako je partner kot drugi homoseksualni lik naslikan kot lepo, svetlo, božansko in obenem seksualno bitje. "Poiskal sem njegov ud in se tudi sam sklonil tja, kjer je izvir vsega dobrega in hudega. Po tej sledi pridemo do ljubezni in smo z njo na štiri oči."

Morda bi samo omenil Vitana Mala, saj gre v knjigi *Za Metuljem še Rok* (1976) le za dve noveli, ki sta sicer povsem homoerotični – obakrat pa gre za pedofilski odnos. Knjiga je izšla v samozaložbi in za dokaj omejen krog bralcev.

Ne morem pa mimo romana *Stric Benjamin* (1977) Iva Zormanca. Tu gre za prvi mainstream roman, v katerem je junak homoseksualec, in to glavni junak, stric Benjamin. Seveda se to izkaže šele na koncu romana, tik pred njegovo smrtjo. Kakšen je? Svojo usmerjenost skriva, je preplašen, in ko se razve, si sodi sam. Sicer pa izkorišča druge, goljufa celo življenje in sploh nič kaj prijeten tip.

Na splošno je opaziti stalnice, tako v liku kot v okolju. Pri Andreju Capudru (*Mali cvet*, 1977) smo v samostanu, kjer star menih ("Štirideset let samote ... ali je to življenje? Nikoli nobene roke, da bi

jo pobožal, da bi božala mene.”) popade mlajšega. Podobno gre za samostan pri Marjanu Rožancu (*Lectio divina*, 1988), kjer se starejši leta zadržuje, zdaj pa “bruha iz mene nekaj nasilnega in nevrotičnega ...” Fanta poljubi “vsekakor preveč nasilno, preveč neuravnovešeno in tudi preveč nagnusno”. Če ni samostan ali internat, je zapor. Spet pri Rožancu (*Hudodelci*, 1987), Žarku Petanu (*Nebo na kvadratu*, 1979) ali Vitomilu Zupanu (*Levitan*, 1982). Pri slednjem spet srečamo opravičilo, utemeljitev istospolnih stikov: “a tukaj je arest”.

Ob starejših homoseksualcih, ki vsi pohotni in praviloma nagnusni izkoriščajo mlade nedolžne fante, bodisi v internatu, šoli, samostanu, zaporu ali vojski, so homoseksualci lahko tudi neki tujci oziroma nekeje druge. Edo Torkar oziroma njegov pripovedovalec naleti v *Kronikah majhnih norosti* (1988) na francoskega petičnega gospoda. Z njim se s težavo zaplete, toda samo zaradi koristi – na koncu ga okrade.

Malo bolj sproščen prikaz najdemo le še v romanu Mire Mihelič, *Tujec v Emoni* (1978). Seveda, saj gre vendar za Rimljane. In tudi tu prelestna ljubezen z istim spolom cveti zlasti v Antiohiji, v Bizancu, v Emoni pa je je komajda kaj. Kot se za Rimljane spodobi, imamo tudi tu opraviti za razmerja med dominantnimi starejšimi, ki izkoriščajo nedorasle fante.

V slovenski literaturi je homoseksualnost očitno zaprta v povsem moške kroge, ki obenem predstavljajo tudi izgovor, pojasnilo, opravičilo – naj gre za internat, zapor, taborišče, samostan, vojsko ali šolo. Včasih je prestavljena v daljno preteklost ali v tujino, kjer so homoseksualci tujci. Homoseksualec je praviloma starejši pohotnež, ki izkorišča svoj položaj. V sebi je moten, pred drugimi se skriva, laže, goljufa ipd. Seveda je njegovo življenje nesrečno ali pa celo žalostno konča. Drugo obliko pa predstavlja asexualna istospolna zveza, v kateri je govor predvsem o ljubezni, in to čisti. Ta je edina sprejemljiva, celo v tem primeru.

Tega vtisa ne spremeni niti roman Marjetke Jeršek *Teden dni do polne lune* (1988), ki opisuje dogajanje v diskoteki za geje: njen odnos je tako kot pri večini avtorjev prej negativen kot pozitiven. Zdi se, da najdemo edini moderen pristop samo pri Zidarju, ki neobremenjeno prikazuje nekaj vsakdanjega.

In kakšen je končno naš homoseksualni junak v *Smrti neke primadone*. Tako mu lahko rečemo, saj avtorica nekaj govori o heteroseksualnih parih, homoseksualnih parih. Torej lahko uporabim to besedo, čeprav ni zanj nikoli uporabljena beseda homoseksualec, gej ali kaj podobnega. Je samo prvoosebni pripovedovalec, ki zase pravi, da je le “zapisovalec”, “stranska oseba”. Glavna oseba je seveda operna pevka Lea Kralj. In on je njen spremljevalec. Povsem jasno je, da nimata nič erotičnega ali seksualnega: “je nisem nikoli poljubil”, čeprav nekajkrat spita v isti postelji. Pri Lei je pomembno predvsem, da je bolešno podrejena svoji

dominantni materi. Prijatelj je pravzaprav nima. Njeno seksualno življenje je sestavljeno iz naglih, skritih, zakulisnih seksov z odrskimi delavci, električarji, frizerji, maskerji ... "Z moškimi, ki so ji padli pod roke in bili praviloma pod njo, socialno, intelektualno, se razume." Julijan Remek, evropski prvak v lokostrelstvu, s katerim se Lea zaplete za nekaj dlje kot le za en seks, je pravzaprav le njeno darilo našemu pripovedovalcu. Vsaj tako pravi. Preda mu ga, in ko se zapleteta, nje več ne zanima. Vseeno pa o njenem seksualnem življenju zvemo več kot o pripovedovalčevem. Celo edini opis seksa v romanu je opis Leinega odnosa z nekim odrskim delavcem, ki ga pripovedovalec po naključju opazuje izza zaves. Ob njegovem občudovanju Lea in namigovanju na njuno povezanost ("je bila moje najboljše ogledalo"), ki menda kulminira v skupnem ljubimcu Julijanu, bi lahko sklepali tudi, da živi Lea tisto sek-sualno življenje, ki ga pripovedovalec ne – ga ne sme oziroma ne govori o njem. Določeno diskretnost ali že kar rezerviranost ob pripovedovalčevem seksu bi morda lahko pripisali nekakšni poduhovljenosti romana ali pa finoči francoskega stila. Pa vendar me to nekako zmoti.

Naj grem po vrsti. Prvi pripovedovalčev moški je madridski knjigarnar Pablo Orteza. Sam pravi: "Star sem bil sedemindvajset let (natanko deset manj kot Lea Kralj) in do tistih dni se mi – razen nezgodne smrti mojih staršev ... nekaj manjših avantur, neprimerne ljubezni do Pabla – ni še nič zares zgodilo." In le nekaj vrstic kasneje: "Moje seksualno življenje je bilo zmerno, nič več, nič manj" (str. 41). Ob avanturah smo lahko prepričani, da gre za moške, saj navrže, da je bila Lea Kralj "res moja prva ženska" (str. 57) – in to ne seksualno, kot smo videli že prej. Ob seksualnem življenju pa bi pripomnil, da ga pravzaprav ne opazimo, kaj šele da bi bilo zmerno. Samo še en kratek namig je najti na strani 56, kjer omenja nekega šefa kuhinje, ki da je njegov "bivši, pri katerem že dolgo nimam več odprte postelje". S kom naš homoseksualni lik sploh seksa? Poglejmo k Pablu. Tu so stvari jasne, Pablo je heteroseksualec in njuna vez je lahko le "striktno platonska" (str. 20). Seveda naš lik prespi pri njem, kadar je v Madridu: "... Pablo mi tu in tam odpre svojo posteljo ... iz čiste širine duha. Natanko to: širine duha, sem ponovil za sabo." (str. 15) Pri tem ga naš junak opazuje, saj je neskončno zaljubljen vanj: "Tako sem ga imel vsega na očeh. Od glave do pete. Od njegovega nizkega čela, zraščениh obrvi, podolgovatih oči, nonšalantnih ustnic do svetlih stopal. Le njegov Ricardo je meni nič, tebi nič poležaval med začetkom stegna in platneno rjuho." (str. 14) In še: "Še zadnjič bom rekel, da je imel najbolj zapeljivo moško telo, kar sem jih kdaj videl ..." (str. 15) Pablo, ki ima v resnici več istočasnih razmerij z ženskami, je star devetintrideset let – na to se bomo še spomnili. Pablo mu je torej kdaj "odprl svojo posteljo", kot smo slišali že za šefa kuhinje. To lahko tudi pomeni, da je bilo razmerje s šefom kuhinje prav tako platonsko. Drugo asexualno noto najdemo v Ricardu. Seveda gre za moški spolni ud, ki se v celem romanu

pojavlja samo kot Ricardo, recimo "mili Ricardo", "prijazni Ricardo", "nemirni Ricardo" – kar vse skupaj zveni precej neseksualno. Pripovedovalca in "njegovih" moških ne zaznamuje spolni ud, penis, kurac, temveč Ricardo. Edini otrdeli se zdi Napoleonov spomenik v Ljubljani: "Napoleonov Ricardo v zmagoslavnem stanju" (str. 168). Ali to pomeni, da je spolnost med moškimi zatrta, omejena na platonski odnos ali na zamegljeno odpiranje postelje? Zakaj pravzaprav naš homoseksualni lik sploh ne seksa? Zakaj je največ, kar mu je dopuščeno, opazovanje in opisovanje Leinega seksa z odrskim delavcem?

Oglejmo si ta odlomek, da vidimo, kako velika je razlika.

"Nato sem zagledal celo sceno: žensko v gledališkem kostumu, v dolgem, zeleno-rdečem krilu, ki se oklepa moškega v črni majici, kakršne nosijo odrski delavci. Pokonci, hočem reči: naslonjeno na steno. Moški je butal vanjo z globokimi sunki in v nenavadnem ritmu. Po vsakem sunku se je namreč ustavil, obvisel na njej in se spet z vso močjo ugreznil vanjo. In njene oči so se ob vsakem udarcu zameglile, zvrnile, potonile vase ... in se nato spet vrnile k meni, vsaj zdelo se mi je tako. Začudene, pripravljene, čakajoče na zadnji, milostni udarec ... Daj, sem hočeš nočeš prigovarjal moškemu hrbtu, daj ... Naenkrat in kot bi me slišal, jo je zvalil na mizo ob njima. Sunkovito in silovito, da se ji je zeleno-rdeče krilo zavihtelo na obraz. Na kratko je zahropila izpod njega, kot bi se zasmejala. Spet se je vpel vanjo, mogočno in enkrat samkrat, da je miza zaječala pod njima. Stal sem za vrsto moških hlač in poškrabljenih srajc, ne da bi se premaknil, ne da bi mogel odvrniti oči." (str. 18)

In kako je proti koncu romana opisana domnevna združitev z Julijanom, z ljubimcem, ki je bil podoben Pablu in Andreasu Haasu hkrati.

"Zmanjkalo je elektrike, bi rekel Remek. Še nekaj časa bi stala vsak na svojem mestu. Kaj čakava? Najbolje, da greva v posteljo, bi nadaljeval Remek. Zaslutil bi, da si odpenja hlače ... Kadar bi strela zasvetila v sobi, bi za drobec sekunde ugledal njegovega prijaznega Ricarda ... Potem bi zaslišal, kako se je zvalil v posteljo. In kako je leta zaječala pod njim.

Kaj delaš? Le kaj čakaš, bi še rekel. Saj res, kaj čakam, bi ponovil za njim. Tudi jaz bi se zvalil v posteljo, se ulegel v rjuhe in pokril čez glavo svojega nemirnega Ricarda ... In nevihta še naprej ne bi pojenjavala ... Še naprej bi razsvetljevala noč in se brez oddaha zaletavala v prostrano spalnico ... Kdo je že videl kaj takega, bi zašepetal. Pššš ... bi me prekinil on." (str. 127)

Namesto svetlobe, strasti, seksa, zgolj nevihtna noč, tema, namigovanja in celo pogojnik. Kot da se ni nič zgodilo, ker se morda ne sme zgoditi, ker morda do homoseksualnega spolnega odnosa

sploh ne sme priti, ali pa le na tak zamolčan način, stran od oči bralca.

Naj skočim še malo nazaj. Pripovedovalec se je rešil svoje bolesterne obsedenosti s Pablom prav ob pojavu Lee. Morda je njegova obsedenost enostavno prešla s Pabla na drug objekt, na Leo. Kot novi ljubimec se nato v Parizu pojavi podpolkovnik Andreas Haas. Tudi ta je starejši (že siv) od pripovedovalca, tako kot Lea ali tako kot Pablo. Z njim ostane v nekakšni zvezi vse do konca romana. Ob tem se zdi, da jo kot tako jemlje predvsem Haas, on kliče pripovedovalca, njega skrbi, on pride ponj v Ljubljano. Za pripovedovalca bi težko rekli, da je njegov odnos do Haasa sploh zavezujoč, odgovoren. Zanj je pomembnejša Lea – pravzaprav je zanj pomembnejša od vseh moških. Zaradi nje ne odpotuje s Haasom na morje, prav tako ji sledi v Ljubljano, namesto da bi ostal z Julijanom na Krasu. O Haasu pravi: "Haas je prišel na vrsto v tisti jeseni po Madridu" (str. 70). Ni ga srečal ne spoznal, ni se zaljubil, zagledal vanj, pač pa je "prišel na vrsto". In o njunem prvem seksu zvemo samo tole: "V njegovi dnevni sobi sva se prav tako molče slekla. V prvem somraku sem ugledal njegovega prijaznega Ricarda ...". Podobno je kasneje prišel na vrsto Julijan Remek. Zanj sicer lahko sklepamo, da je malce mlajši od Pabla ali Haasa, ni pa nujno. Če je Pablo heteroseksualen, Haas homoseksualen, pa je Julijan biseksualen. Prvi je Španec, drugi Francoz, tretji pa Slovenec, toda povsem na italijanski meji, nekako vmes. Pripovedovalec kot homoseksualni lik je seveda Francoz.

Homoseksualnost v romanu res ni problematizirana, kot je bila v slovenskem romanu navada (če se je že pojavila), niti ni na kak način opravičevana, pač pa je prisotna kot nekaj povsem vsakdanjega. Res pa je, da je potisnjena nekam v tujino, stran od zdravega slovenskega duha. Prav tako je močno poduhovljena, skorajda asekualna in mlačna. Lahko bi tudi rekel, da je zatrta. Lei je dopuščena strast: predaja se strastnemu seksu v garderobi ali v zakulisju, s strastjo poje na odru in še z večjo strastjo odigrava vloge umiranja na odru. Naš homoseksualni lik pa se predvsem posveča lepemu, opisuje lepe moške, koprni ob lepem petju, opisuje vse mogoče lepote, toda vse to brez neke strasti. Kot da je vse le poza, dandyjevstvo, mlačno nastopaštvo, zato je ni čudno, da tudi njegova homoseksualnost sploh ne zaživi. Povsem enostavno bi se dalo spola junakov zamenjati in morda bi bila tako celo bolj prepričljiva: Lea bi bila gej, ki se v zakulisju daje dol, pripovedovalec pa ženska, ki sanja o nekih ljubimcih, njihovih Ricardih, lepih oblekah, glasbi, draguljih ...

Naš lik homoseksualca je torej v romanu *Smrt slovenske primadone* teoretično strahotno svoboden in neobremenjen, v praksi pa je nekako pridušen, zatrt, kot da so lepa predvsem čustva (spomnimo se Novšaka), čista ljubezen, vse telesno pa je izpuščeno, zamegljeno ali do skrajnosti sofisticirano. Zato je bi težko rekel, da je lik homoseksualca v slovenskem romanu naredil kak korak naprej. Ostal je v mejah že znanega ali pa je ostal nedorečen, neizživet, nerealen ...